

Nortura SA

Dyrevelferds- oppsummering

2021

Vårt arbeid med
dyrevelferd og
status for utvalgte
indikatorer

Nortura
bondens selskap

Innhold

Dyrevelferdserklæring	4
Slik jobber Nortura med dyrevelferd	7
Gris	9
Kylling & Kalkun	13
Verpehøns	18
Storfe	21
Småfe	24
Transport	27
Slakteriet	30

Nortura SA

Postboks 360 Økern
0513 Oslo

Telefon: 955 18 000
Fax: 73 56 48 00
E-post: firmapost@nortura.no
Web: www.nortura.no

Utgiver: Nortura SA
Grafisk design: Even Hovensjø Olsen
Foto: Håvard Simonsen, Øivind Haug,
Grethe Ringda, Benjamin Fjerdingsstad

Norturas tilnærming til dyrevelferd

God dyrevelferd er viktig for Nortura,
bøndene som eier oss, norske forbrukere
– og ikke minst for dyrene!

Dyrevelferdserklæring

Nortura har samlet selskapets hovedstandpunkt og prinsipper for dyrevelferd i en egen erklæring.

Norturas utgangspunkt

Grunnlaget for Norturas virksomhet er hold av husdyr for produksjon av mat. Å ivareta, utvikle og forbedre dyrenes velferd er en forutsetning for at Nortura skal lykkes med å forsyne forbrukeren med kjøtt og egg av høy kvalitet.

Holdninger, verdisyn og kunnskap om stell og håndtering av dyr hos bonden og de som videre følger opp og håndterer dyra, er en viktig forutsetning for å sikre god dyrevelferd.

Nortura skal fremme god dyrevelferd gjennom kvalitetssikring og oppfølging av verdikjeden, kontinuerlig forbedringsarbeid, rådgivning og kunnskapsutvikling. Det overordnede målet for Nortura er at alle dyr har det bra.

«Husdyras 5 friheter» legger grunnlaget for god dyrevelferd:

- Frihet fra sult, tørste og feilernæring: fri tilgang på friskt vann, og nok tilgang på fôr som opprettholder god helse og trivsel
- Frihet fra fysisk ubehag: et egnet levested med komfortabel liggeplass og ly for vær og vind
- Frihet fra frykt og stress: dyra holdes og behandles slik at de unngår vedvarende frykt og stress
- Frihet fra smerte, skade og sykdom: forebygging, rask diagnostisering og behandling
- Frihet til å utøve normal atferd: nok plass i egnede driftssystemer og samvær med dyr av samme art

Policy for oppfølging dyrevelferd og etiske retningslinjer

Norturas policy for oppfølging av dyrevelferd og etiske retningslinjer gjelder for alle personer som opptre på vegne av konsernet. Policyen for oppfølging av dyrevelferd og de etiske retningslinjene skal støtte opp under etterlevelse av rutiner, standarder og regeletterlevelse, og fremme en bedriftskultur og atferd som gjenspeiler verdigrunnlaget til konsernet.

De etiske retningslinjene fremhever følgende om dyrevelferd:

- Nortura har gjennom sin virksomhet et spesielt ansvar for dyrevelferd.
- Hensynet til dyrenes velferd skal ha høy prioritet i alle deler av verdikjeden.
- Dyr har egenverdi, og håndtering av dyr skal skje med omsorg og respekt for dyrs egenart.
- Nortura sine retningslinjer for all håndtering av dyr skal være i tråd med offentlige krav, lover og forskrifter.
- Alle som håndterer dyr, skal ha god opplæring og kunnskap.

Våre forpliktelser

- Nortura skal jobbe med å utvikle dyrevelferden utover minstekravene gjennom deltakelse i forskningsprosjekter og annen kunnskapsutvikling, samt løpende arbeid og nødvendige tiltak i egen verdikjede for å sikre at vi leverer i takt med markedets forventninger.
- Leverandører av slaktedyr til Norturas slakterier skal etterleve offentlige forskrifter og bransjekrav om dyrehold og dyrevelferd. Leverandører er forpliktet til å kunne gi Nortura adgang til husdyrrom / areal der dyr holdes for at vi skal kunne ettergå dyrevelferden.

- Leverandører av slaktedyr som ikke deltar i etablerte bransjebaserte dyrevelferdsprogrammer eller følger opp dyrevelferdstiltak, vil bli møtt med virkemidler som trekk i pris og stopp i leveranser inn til merkevarer.
- Alle dyr skal bedøves før avlivning, dette gjelder også ved religiøs slakting og for import-varestrømmer.
- Bruk av fiksering og trang oppstalling med begrensede bevegelsesmuligheter skal minimeres.
- Gris skal ikke fikseres systematisk.
- Fjørfe skal holdes i frittgående systemer.
- Kalver skal ikke holdes oppbundet.
- Storfe skal holdes i løsdriftssystemer fra 2034.
- Rutinemessige inngrep av ikke-medisinske årsaker slik som: halekupering, tannklipping, nebbtrimming av kylling, slaktekalkun og verpehøns, de-snooding¹, vingeklipping, tå-klipping av fjørfeforeldredyr, mulesing¹, kastrering (med unntak for svin og storfe), skal ikke forekomme. Øvrige kirurgiske inngrep av ikke-medisinske årsaker skal så langt som mulig unngås. Nødvendige inngrep skal utføres av veterinær, med bedøvelse og smertelindring.
- Tvangsføring av dyr skal ikke forekomme.
- Råvarer fra gjøkalkvproduksjon skal ikke benyttes.
- Nortura skal jobbe for økt bruk av miljøberiking og økte muligheter for naturlig adferd hos alle dyreslag.
- Alle fjørfe i Norturas verdikjede skal ha tilgang til miljøberikning.
- Alle griser i Norturas verdikjede skal tildeles rotmateriale for å kunne få utløp for naturlig adferd.
- Nortura skal ha rutinemessig dialog med husdyravlsselskaper nasjonalt og internasjonalt og skal formidle forventninger om at avlsmålene vektlegger og fremmer forbedringer i helse- og velferdsegenskaper hos dyra.
- Råvarer fra genmodifiserte og klonede dyr og deres avkom skal ikke inngå i Norturas produkter.
- Antibiotika skal kun brukes når foreskrevet av veterinær til syke dyr, og skal ikke brukes forebyggende (profylaktisk) eller som vekstfremmer. Medisinbruk skal registreres og rapporteres.
- Vekstfremmende substanser skal ikke brukes på dyr som skal inngå i Norturas verdikjeder.
- Alle som håndterer levende dyr ved Norturas anlegg, nødslaktere og dyrebilsjåfører i Nortura skal ha gjennomført opplæring i dyrevelferd og håndtering av dyr, og alle skal ha godkjent kompetansebevis.
- Nortura skal jobbe aktivt med å forbedre dyretransportmaterieill. All transport skal skje så skånsomt som mulig. Transporter av slaktedyr skal planlegges slik at transporten ikke varer lenger enn maksimalgrensen på 8 timer. Lange transporter er kun tillatt i enkelte regioner der det er nødvendig ut fra geografi. Nortura skal årlig rapportere gjennomsnittstider for transport av levende dyr til Norturas slakterier.
- Nortura skal årlig rapportere status for mål og resultater i dyrevelferdsarbeidet.
- Alle leverandører av industriråvarer/ handelsvarer til Nortura skal oppgi informasjon om etterlevelse av dyrevelferdskrav som må bekreftes før Nortura inngår avtale med leverandøren.

¹ De-snooding er fjerning av hudflapp over nebbet på hannkalkun. Muelsing er fjerning av hudstykker rundt sauens haleparti.

Vårt arbeid

Ansvar for oppfølging av Norturas dyrevelferdsarbeid er fordelt på flere forretningsområder:

- Konsernsjef har et overordnet ansvar for at konsernet følger opp dyrevelferdsarbeidet.
- Konserndirektør råvare og medlem har ansvar for Norturas oppfølging av norske leverandører av firbeinte slaktedyr og for inntransport av firbeinte slaktedyr.
- Konserndirektør produksjon har ansvar for dyrevelferden på Norturas slakterier.
- Konserndirektør hvitt kjøtt og egg har ansvaret for dyrevelferden på rugerier, oppfølging av leverandører av fjørfe og egg, og for inntransport av fjørfe.
- Konserndirektør proff og industri har ansvar for at Nortura kun handler importvarer fra leverandører som har gitt informasjon om dyrevelferd som en del av Norturas prekvalifiseringssystem for leverandører.
- Direktør trygg mat og dyrevelferd er ansvarlige for å koordinere og rapportere konsernets innsats på dyrevelferd, samt følge opp konsernets årshjul og handlingsplaner.
- Dyrevelferdsansvarlig på hvert slakteri skal følge opp den daglige etterlevelsen av regelverkskrav og føre oversikt over tiltak for å forbedre og utvikle dyrevelferden på slakteriet.
- Nortura jobber aktivt med å identifisere forbedringspunkter, systematikk og tiltak som styrker dyrevelferden. Nortura benytter tredjeparts revisjoner i forbedringsarbeidet.
- Offentlige forskrifter, dyrevelferdsprogrammene og Kvalitetssystem i landbruket (KSL) er grunnlaget for Norturas krav til oppfølging av dyrevelferd på gård.
- Bonden har det daglige ansvaret for stell og oppfølging av dyra på gård i henhold til offentlig regelverk og andre krav. Nortura tilbyr faglig rådgivningstjenester for alle dyreslag. Rådgiverne i Nortura hjelper produsentene med å tilpasse rutiner for å optimalisere helse, velferd og produksjon.
- Nortura gjennomfører fysiske besøk med vurdering av dyrevelferd dersom Nortura fanger opp mulig mangelfull dyrevelferd hos produsenter som leverer til Nortura. Produsenter med mangelfull dyrevelferd blir fulgt opp med flere besøk, tiltak og virkemidler, for eksempel trekk i pris eller stopp i leveranse inn til merkevarer (Gilde, Prior og Nyt Norgemerkeede produkter).
- Nortura har et sentralt system for varsling og anonym varsling av dyrevelferdssaker.
- Alle Norturas ansatte plikter å følge dyrevelferdslovens krav til varsling.

Slik jobber Nortura med dyrevelferd

Utgangspunktet for hvordan husdyrene skal ha det er det offentlige regelverket som Mattilsynet forvalter. Regelverket stiller blant annet krav om hvordan fjøs skal utformes og hvordan dyra skal stelles og håndteres.

Det er bonden som er ansvarlig for å sikre at regelverkskravene til dyrevelferd på gård blir fulgt opp. Gjennom dyrevelferdsprogram og Kvalitetssystem i landbruket stiller Nortura krav til at bonden følger opp og dokumenterer dyrevelferden. I tillegg har Nortura rådgivere og veterinærer som tilbyr råd og veiledning til hvordan bonden kan utvikle og bedre driften og dyrevelferden.

Kvalitetssystem i landbruket

Kvalitetssystem i landbruket (KSL) er en standard og et verktøy for internkontroll som tar utgangspunkt i krav i offentlig regelverk. KSL er anerkjent av Mattilsynet som en nasjonal bransjestandard. Bonden har krav om å gjøre egenrevisjon årlig og i tillegg kan produksjonen underlegges fysiske revisjoner.

Gjennom egenrevisjon skal bonden ettergå og dokumentere at driften er i tråd med regelverkskrav, inkludert dyrevelferdskrav. Utover egenrevisjon kan en bli trukket ut for ekstern revisjon der en revisor gjør en fysisk gjennomgang av dokumentasjonen, inkludert besøk i husdyrrom.

Dyrevelferdsprogram

Dyrevelferdsprogram er etablert for alle fjørfeproduksjoner, svineproduksjon og er under innfasing for storfe. Programmene skal være et rammeverk for å jobbe systematisk med dokumentasjon og forbedring av dyrevelferden i husdyrbesetninger. Programmene krever jevnlig veterinærgjennomganger og at avvik skal følges opp. For Nortura er disse programmene viktige verktøy for at bonden skal kunne jobbe med å utvikle dyrevelferden i egen produksjon. Manglende oppfølging av KSL og dyrevelferdsprogram vil bli møtt med økonomiske trekk og/eller utelukkelse fra varestrømmer som Nyt Norge, Gilde og Prior.

Slik følger vi opp avvik

Nortura har også etablert egne rutiner for å fange opp besetninger som har risiko for dårlig dyrevelferd. Rutinene baserer seg på bruk av data og informasjon fra verdikjeden som for eksempel observasjoner fra slaktefjøset eller registreringer på slakteskrotten. Dersom det gjennom disse rutinene fanges opp avvik eller manglende oppfølging av dyrevelferd, blir dette fulgt opp.

Norturas arbeid er rettet inn mot å avdekke dyrevelferdsproblematikk før den får utvikle seg. Rutinene er derfor først å hjelpe bonden med å forebygge dyrevelferdsutfordringer og korrigere dersom det er dyrevelferdsmessige mangler. Enten ved rådgiving for å forbedre dyrevelferden, eller ved å hjelpe med avvikling for problemene blir for store. Dersom tiltak ikke følges opp av bonden, vil det bli brukt virkemidler som økonomiske sanksjoner, utelukkelse fra varestrømmer som Nyt Norge, Gilde og Prior, og varsling til Mattilsynet.

Roller i dyrevelferdsarbeidet

Ansvar og roller i arbeidet med å ivareta dyrevelferd kan oppsummeres slik:

- Bonden har ansvaret for å ivareta dyrevelferden til egne dyr.
- Mattilsynet fører tilsyn med bøndene og kontrollerer at regelverket følges. Mattilsynet har lovgrunnlag til å pålegge tiltak i en besetning, eventuelt beslutte avvikling. Mattilsynets kjøttkontroll er til stede på våre slakterier og kontrollerer alle dyr før og etter slakting.
- Nortura er varemottaker og stiller krav til bonden om dokumentasjon og oppfølging av dyrevelferd i dyrevelferdsprogrammer og KSL. Dette er viktige verktøy for at bonden jobber systematisk med dyrevelferd. I tillegg har Nortura egne rutiner for å fange opp tilfeller av mangelfull dyrevelferd. Der bonden ikke følger opp med tiltak for å rette opp dyrevelferden innen gitte frister, bruker Nortura virkemidler som økonomiske sanksjoner, varsling til Mattilsynet, utelukkelse av leveranse til Nyt Norge og Gilde/Prior produkter, og stopp i formidling av dyr.

Hvordan bidrar Nortura til å utvikle dyrevelferden?

Selv om utgangspunktet for dyrevelferden hos norske husdyr er regelverkskravene, er det viktig for Nortura for å utvikle dyrevelferden. Vi har løpende forsknings- eller utviklingsprosjekter knyttet til tema som berører dyrevelferd. Eksempler på slike pågående eller nylige gjennomførte prosjekter er:

- **Griseløftet.** Et forskningsprosjekt der Nortura i samarbeid med blant annet NMBU jobber med å skaffe kunnskap og utvikle verktøy som fremmer velferden til slaktegrisen. Prosjektet pågår ut 2023.
- **Digipig.** Et prosjekt støttet av Innovasjon Norge der Nortura, Norsvin og NMBU har jobbet med å utvikle analyseverktøy for digital velferdsregistrering og velferdsovervåking av gris. Prosjektet ble avsluttet i 2021. Nortura har sammen med NMBU og Norsvin søkt forskningsmidler for å kunne videreføre arbeidet.
- **Velferdshøna.** Et forskningsprosjekt med som skal undersøke helse og velferd hos verpehøns. Animalia er prosjektleder og Nortura er bidragsyter til prosjektet.
- **Boarskall.** Målet med prosjektet er å finne løsninger som gjør det mulig med hanngrisproduksjon uten utfordringene med rånesmak. Dersom dette lykkes, vil man kunne gå bort fra kastrering av hanngris. Forskningsprosjektet vil pågå til 2024.
- **Foreldrevelferd** er et fireårig prosjekt som jobber med dyrevelferden til avlsdyrene i slaktekyllingproduksjon. Animalia leder prosjektet og Nortura deltar.
- **Kalkunløftet.** Et utviklingsprosjekt i Nortura hvor vi blant annet har jobbet med velferdstiltak i kalkunbesetninger og utfasing av parasittmiddelet monensin.

Kompetanse er nøkkelen til å kunne følge opp dyrevelferden

Alle medarbeidere som håndterer levende dyr på Norturas slakterier skal ha gjennomført på et obligatorisk opplæringsprogram og ha fått kompetansebevis fra Mattilsynet. På slakteriene er det også utpekt særskilte personer som er dyrevelferdsansvarlig. Dyrevelferdsansvarlig har et særskilt ansvar å følge opp at krav og regler til dyrevelferden på slakteriet ivaretas.

Sjåførene som kjører dyretransportene, har også krav om kompetansebevis. Fordi Nortura er opptatt av at alle som håndterer dyr på oppdrag for Nortura har oppdatert kunnskaper, har vi i 2021 tatt initiativ til at det blir et felles bransjekrav om at sjåførene skal gjennomføre obligatorisk oppfriskningskurs hvert tredje år.

For å gi bonden råd og kunnskapspåfyll om dyrevelferd har Nortura ansatte rådgivere og veterinærer. Frivillig rådgiving er et tilbud som går ut til alle produsenter til Nortura. Tilbudet er gratis og kan i tillegg til råd om dyrevelferd, også bestå av råd om produksjon og dyrehelse.

Norturas rådgivere og veterinærer er også bidragsytere til felles kurs i bransjeregj, i tillegg til å tilby fagmøter og andre organiserte opplæringsaktiviteter for bøndene som leverer til Nortura. Eksempler på dette er Norturas Fjørveskole og digital opplæring for svineprodusenter i forbindelse med Mattilsynets tilsynskampanje om svinevelferd.

GRIS

Hovedparten av norske griser lever innendørs hele livet. En av årsakene er at de er avhengig av et godt og stabilt klima, blant annet med hensyn til trekk og temperatur. Dette gir også bonden god kontroll over føring og gjør at man lettere kan oppdage eventuell smitte og sykdom.

Det er mulig å holde gris i utedrift i Norge, men en gris som holdes i innhegninger ute kan være mer sårbar for sykdom og kulde og er like avhengig av bonden som gris som holdes inne.

Rotemateriale sysselsetter grisen

Griser er utforskende dyr og har trang til å grave og søke med trynet sitt. Bonden er derfor pliktig til å tilby grisen aktivitets- og rotmateriale slik at grisen får utløp for adferdsbehovet sitt. Dette gjelder for all norske gris i Norturas produkter. Høy, halm eller silo er eksempler på optimalt aktivitets- og rotmateriale. Det er viktig for Nortura at griser får mulighet til å dekke behovet for å utforske og undersøke. I forskningsprosjektet Griseløftet undersøker vi i Nortura sammen med forskere på NMBU, ulike typer materiale og kombinasjoner av dette for å få ytterligere kunnskap om hva som gir best respons hos grisen.

Purker som skal føde har også en sterk naturlig trang til å bygge rede før fødsel. Bonden er derfor pliktig til å forsyne purke med materiale som høy eller halm slik at hun kan bygge rede. Også dette kravet gjelder for all norske gris i Norturas produkter.

Krøll på halen

I Norge setter regelverket et klart forbud mot å kupere halen på gris. Dette er en praksis som forekommer i en del land for å hindre at grisene biter på halen til hverandre. Årsaken til halebiting er svært ofte sammensatt, men henger sammen med at grisen er frustrert. Norturas holdning er at det er årsaken til grisens frustrasjon som må håndteres istedenfor å fjerne halen til grisen. Dette betyr at ingen griser skal utsettes for rutinemessig halekupering. Viktig tiltak som forebygger halebiting er riktig bruk av rote- og strømateriale, god helse, samt et velfungerende miljø i grisebingen.

Hanngris kastreres for å unngå rånesmak

Det er vanlig at hanngris blir kastrert for å unngå såkalt rånesmak på kjøttet. Rånesmak er komponenter som hos kjønnsmodne hanngris kan gi en ubehagelig smaks- og luktopplevelse for forbrukeren. I Norge er det påbudt at kirurgisk kastrering av rånere skal utføres av veterinær og grisen skal få bedøvelse og langtidsvirkende smertelindring. Det er ønskelig å finne alternativer til kastrering av grisen. Nortura startet i 2020 derfor opp forskningsprosjektet «Boars 4 all» med mål å gjøre det mulig med hanngrisproduksjon uten utfordringene med rånesmak. Dersom dette lykkes, vil man kunne gå bort fra kastrering av hanngris.

Lite sykdom

Grisens helsetilstand vurderes regelmessig av veterinærer, og registreringene viser at norske griser er lite plaget med sykdom sammenlignet med andre land. En viktig grunn til dette er systematisk arbeid med å utrydde og bekjempe smittsomme sykdommer.

En god helsetilstand hos grisen gir også lavere bruk av medisiner slik som antibiotika. De norske reglene for bruk av antibiotika setter klare krav om at bruk av antibiotika i forebyggende øyemed, såkalt profylaktisk antibiotikabruk, er forbudt. Det er kun veterinærer som kan skrive ut antibiotika til husdyr. Bruk av hormonelle vekstfremmende legemidler til matproduserende dyr er også forbudt brukt i Norge. For Nortura er disse reglene viktige fordi de støtter opp om å prioritere forebyggende arbeid med dyrehelse og dyrevelferd fremfor å bruke legemidler som førstevalg.

Grisen skal være med i et dyrevelferdsprogram

Gjennom dyrevelferdsprogram og Kvalitetssystem i landbruket (KSL) stiller Nortura krav til at bonden følger opp og dokumenterer dyrevelferden. Dyrevelferdsprogrammet for gris er et samarbeid i hele kjøttbransjen og ble innført i 2019. Alle svineprodusenter i Norge som har mer enn en purke eller leverer flere enn ti slaktegriser, er pålagt å delta. Norturas svineprodusenter som ikke deltar får trekk i pris og kan utestenges fra merkevarestrømmer. Gjennom programmet er det regelmessige veterinærbesøk, fra 1-3 besøk årlig, avhengig av produksjonstype og antall griser.

Programmet tar utgangspunkt i de offentlige regelverkskravene. Kritiske kontrollpunkter, som er avgjørende for grisens velferd og som alltid skal gjennomgås og dokumenteres ved veterinærbesøk i dyrevelferdsprogrammet, er:

- Oppfølging av sjuke og skadde dyr, inkludert rutiner for bruk av sykebinge og korrekt avlving
- Bruk av strø- og rotmateriale
- Forekomst av halebiting på dyra i besetningen og registrert på slakteriet (USR)
- Oppstalling og dyretetthet
- Fôr- og vanntilgang

Arbeid for å utvikle grisevelferden

Nortura har flere forsknings- og utviklingsprosjekter som omhandler velferd hos gris. Nedenfor gis det en kort beskrivelse av noen utvalgte prosjekter:

- **Griseløftet.** Et forskningsprosjekt med mål om å skaffe kunnskap og utvikle verktøy som fremmer velferden til slaktegrisen.
- **Digipig.** Et prosjekt som utvikle analyseverktøy for digital velferdsregistrering og velferdsovervåking av gris. Prosjektet ble avsluttet i 2021, og det er søkt forskningsmidler for å kunne videreføre arbeidet.
- **Boars4all.** Undersøker muligheter for å kunne lykkes med hanngrisproduksjon uten utfordringene med rånesmak, dette kan bidra til at man kan gå bort fra kastrering av hanngris.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparametere hos gris

Nortura følger rapporteringsstandarden BBFAW (Business Benchmarking on Farm Animal Welfare) for å rapportere status og utvikling for viktige dyrevelferdsparametere. Sammen med informasjonen gitt ovenfor gir dette et bilde av Norturas arbeid med dyrevelferd hos gris.

Dyrevelferdsstandard:

Nortura stiller krav om deltakelse i KSL² og Dyrevelferdsprogrammet for svin. Bønder som ikke deltar, får trekk i pris på slakteoppkjøret og kan ikke levere til Nytt Norge eller Gilde produkter.

I 2021 brukte Nortura økonomisk trekk overfor 539 leveranser av slaktegris (totalt 27 555 gris) som enten hadde avvik i Dyrevelferdsprogrammet eller som ikke deltok i programmet. Nortura gir også økonomisk trekk til de som leverer under 10 gris og som ikke deltar i Dyrevelferdsprogrammet, selv om de ikke har forskriftsfestet plikt til å delta i programmet.

Oppstillingsforhold:

Fiksering av purker: Nortura stiller krav om at norske bønder som leverer til selskapet skal følge det norske regelverket. Dette gjelder all norsk gris som leveres til Nortura. For Nortura er det viktig at regelverket setter et klart forbud mot systematisk fiksering. Mulighet til fri bevegelse er viktig for velferden til grisen. Regelverket tillater unntaksvis fiksering av særlige urolige purker i inntil 7 dager etter fødsel, samt for særlig urolige individer ved brunst og i korte perioder ved føring, veterinærbehandling og inseminering.

Tall fra Dyrevelferdsprogrammet for 2021 viste følgende om fiksering i fødebeinge for besetninger som leverer til Nortura:

- 70,2 % av observasjonene viste at det ikke ble brukt fiksering i det hele tatt.
- 26,4 % av observasjonene viste at det unntaksvis ble fiksert spesielt urolige purker fra fødsel og opp til maks 7 dager
- 1,6 % av observasjonene viste at inntil 30 % av purkene ble fiksert i inntil 7 dager etter fødsel
- 1,8 % av observasjonene viste at over 30 % av purkene ble fiksert i inntil 7 dager etter fødsel

For fiksering utenom fødselsperioden, viste tall fra Dyrevelferdsprogrammet for 2021 følgende for besetninger som er leverer til Nortura:

- 77,8 % av observasjonene viste at purkene ikke ble fiksert i det hele tatt

- 22 % av observasjonene viste at purkene ble fiksert i inntil noen timer i forbindelse med føring, inseminering og medisinsk behandling

- 0,23 % av observasjonene viste at purkene ble fiksert fra inseminering til drektighetsundersøkelse

Fiksering av 30 % eller mer av purkene i inntil 7 dager etter fødsel ansees som brudd med regelverket, her gis det avvik som følges opp gjennom avvikssystemet i Dyrevelferdsprogrammet. Det samme gjelder for fiksering av purker fra inseminering til drektighetsundersøkelse.

Rotemateriale og aktivitetsmateriale: Nortura stiller krav om at norske bønder som leverer til selskapet skal følge det norske regelverket. Dette gjelder all norsk gris som leveres til Nortura. Regelverket krever at gris til enhver tid skal ha tilgang på tilstrekkelig mengde rotmateriale. Dette er viktig for at grisen skal få mulighet til å utøve sitt medfødte behov for utforsking. Tall fra Dyrevelferdsprogrammet for 2021 viser følgende om bruk av rotmateriale for besetninger som er leverer til Nortura:

- 43,7 % av observasjonene viste meget bra bruk
- 53,7 % av observasjonene viste tilfredsstillende bruk
- 2,6 % av observasjonene viste at bruken av rotmateriale var dårlig og må følges opp

Besetninger med for dårlig bruk av rotmateriale gis avvik og følges opp gjennom avvikssystemet i Dyrevelferdsprogrammet.

Kirurgiske inngrep:

Halekupering. Det er forbudt å rutinemessig kupere hale på gris. Dette gjelder for 100 % av norsk gris som leveres til Nortura.

Tannklipping. Det er forbudt å rutinemessig klippe tenner på gris. Dette gjelder for 100 % av norsk gris som leveres til Nortura.

Kastrering. I Norge kastreres flestepartene av rånene med unntak av avlsrånere. Ved kirurgisk kastrering av gris skal inngrepet utføres av veterinær og det skal brukes bedøvelse og langtidsvirkende smertestillende. Immunkastrering er et alternativ til kirurgisk kastrering. Andelen immunvaksinerte rånere utgjorde 2,2 % av slaktegrisen levert til Nortura i 2021.

Bedøving før slaktning:

Det er påbudt å bedøve gris før de avlives. 100 % av grisen i Norturas verdikjeder skal bedøves før avlivning. Nortura registrerer tilfeller der det brukes back-up bedøving (tilfeller der bedøving gjøres på nytt før avlivning fordi den første bedøvningen var mangelfull), men har ikke samletall for omfanget av dette p.t.

² KSL er en forkortelse for Kvalitetssystem i landbruket. Det er en standard og verktøy for internkontroll som tar utgangspunkt i krav i offentlig regelverk. KSL er anerkjent av Mattilsynet som en nasjonal bransjestandard. Gjennom egenrevisjon skal bonden ettergå og dokumentere at driften er i tråd med regelverkskrav, inkludert dyrevelferdskrav. Utover egenrevisjon blir det gjennomført ekstern revisjon der en revisor gjør en fysisk gjennomgang av dokumentasjonen, inkludert besøk i husdyrom hvert 3. år. Nortura sjekker besetningens KSL-status for hver leveranse.

Transporttider og transportdødelighet:

I Norge var maksimal reisetid for dyr til slakt 8 timer, med unntak for Nordland, Troms og Finnmark der det tillates inntil 11 timer transport i situasjoner der det ikke lar seg gjøre å transportere dyr inn til slakteriet på under 8 timer. I tabellen under vises utviklingen av reisetider og transportdødelighet for gris.

	2017	2018	2019	2020	2021
Gjennomsnittlig reisetid	2t 36min	2t 30min	2t 30min	2t 42min	3t
Transporter > 8 timer i % av antall transportert	0,17 %	0,24 %	0,19 %	0,34 %	0,58 %
Transportdødelighet, % døde*	0,020 %	0,017 %	0,024 %	0,008 %	0,016 %**

* Tall fra 2017 til 2019 inneholder dødelighet under transport og oppstalling på slaktefjøs. Fra 2020 inneholder tallgrunnlaget kun dødelighet under transport. **Ulykke på Vega hvor et vogntog tippet. 109 gris døde/ble avlivet på stedet er inkludert i tallgrunnlaget.

Velferdsparametre:

	2020	2021	Mål
Halesår og korte haler*. Andel av gris slaktet i Nortura	2,9 %	2,2 %	Under 2 %
Hjertesekk- og/eller brysthinnebetennelse*. Andel av gris slaktet i Nortura	5,6 %	4,7 %	Under 4 %
Byller*. Andel av gris slaktet i Nortura	2,1 %	1,8 %	Under 2 %
Registrerte kort haler hos smågris ved omsetting. Andel av totalt omsatte smågris.	1,68 %	1,21 %	Under 1 %

* Data fra Mattilsynets registreringer på slaktelinja (utvidet sykdomsregistrering i kjøttkontrollen (USR))

Fra 2020 til 2021 viste alle de registrerte velferdsparametrene en fremgang. Parametrene som registreres er indikatorer på velferds- og/eller helsenivået til grisen. For å oppnå måltallet for de ulike parametrene vil Nortura fortsatt jobbe etter samme metodikk som har gitt resultater så langt. Dette innebærer systematisk gjennomgang av registreringer fra slaktelinje eller ved omsetting av smågris, med påfølgende rådgivning og oppfølging av besetninger som overskrider fastsatte grenser. Tallene som rapporteres gjelder besetninger som leverer gris til Nortura. De nasjonale tallene for hele bransjen rapporteres fra Animalia.

Adferd:

Forskningsprosjektet Griseløftet, som er et samarbeid mellom Nortura, NMBU, Fjøs-systemer, Felleskjøpet Fôrutvikling og Norsvin, utvikler kunnskap om slaktgrisadferd. En del av prosjektet ser på hvile- og aktivitetsbudsjett hos slaktegris som får ulike typer rotmateriale. Dette vil gi økt kunnskap om hvilke typer rotmateriale og tildelingsmåter som gir positiv adferd og ønsket aktivitet hos grisen. Griseløft-prosjektet har også utviklet en velferdsprotokoll der blant annet grisens fortrolighetsnivå og trygghet overfor folk blir registrert. Nortura har som mål at deler av velferdsprotokollen på sikt kan bli en del av det bransjefelles dyrevelferdsprogrammet for gris.

KYLING & KALKUN

Både kylling og kalkun lever innendørs i oppvarmede og isolerte hus. Der går de fritt rundt på strø og har tilgang til mat og vann. Belysningen tilpasses dyrenes behov, slik at de får passe mengder med lys og mørke. I Norturas spesialkonsept Liveche, hvor det brukes saktevoksende rase, har kyllingen tilgang til et spesialkonstruert uteareal, eller veranda, der de kan gå inn og ut etter eget ønske.

Plasskravene for kylling i Norge er av de strengeste i Europa. Det kan maksimalt være 36 kg levende kylling per m² i standard kyllingproduksjon. Grensen i de fleste andre land i EU er 39 eller 42 kg.

Nortura har også produksjon med lavere tetthetskrav, slik som for eksempel Prior kyllinggården konseptet der maksimal tetthet er 15 % lavere enn regelverkskravet.

For kalkun er kravet maksimalt 38 kg per m² når dyra under 7 kg, og 44 kg per m² når dyra er over 7 kg.

God helse, lite medisiner

Norsk kylling og kalkun får ikke antibiotika for å forebygge sykdom. De norske reglene for bruk av antibiotika setter klare krav om at bruk av antibiotika i forebyggende øyemed, såkalt profylaktisk antibiotikabruk, er forbudt. Bruk av hormonelle vekstfremmende legemidler til matproduserende dyr er også forbudt brukt i Norge. Det er viktig for Nortura at man jobber med forebyggende tiltak for å bedre dyrehelsen og dyrevelferden fremfor å møte dyrehelsemessige eller dyrevelferdsmessige utfordringer med medisinbruk.

Fordi helsetilstanden og dyrevelferden blir godt ivaretatt, er Norge i en unik posisjon i verdenssammenheng når det gjelder lite bruk av medisiner. Nortura faset i 2016 ut bruken av narasin som parasittmiddel i kyllingfôret på grunn av mye diskusjon og usikkerhet om den antibakterielle effekten av dette tilsetningsstoffet. Nortura jobber nå med å fullføre tilsvarende utfasing for parasittmiddelet monensin til kalkun i løpet av første halvår 2022.

Noe av grunnen til den gode dyrehelsen hos fjørfe, er at vi følger "alt inn, alt ut"-prinsippet. Det innebærer at et kylling- eller kalkunhus kun har én besetning i perioden fra dyra settes inn til de slaktes. Etter at dyra er levert til slakting, blir husdyrrommet og tilstøtende rom grundig rengjort og desinfisert. Etter dette har huset en "tørketid" før neste besetning settes inn. På denne måten sikres det at det ikke overføres smitte fra én flokk til den neste.

En annen viktig forutsetning for god helse, er kvaliteten på husene. Kravene som gjelder for norsk fjørfehold, sikrer at kylling og kalkun bor i hus med riktig temperatur, god fyringskapasitet, passe luftfuktighet og god ventilasjon.

Egne trivselstiltak bidrar til god dyrevelferd

Nortura og Prior har innført trivselstiltak for alle kyllinger og kalkun. Dette har vi gjort for at dyrene skal få mer variasjon og økt trivsel. Forskning på kylling viser at trivselstiltak bidrar til en mer naturlig adferd – og ikke minst er positivt for dyrevelferden. Tiltakene bidrar til mer lek, aktivitet, hvile og naturlig adferd. Den økte aktiviteten er også positiv for fuglenes helse.

I kyllinghusene har vi innført elementer som flisballer, torvstrø og små aktivitetshus kyllingen kan klatre på og gå under. I kalkunhusene brukes høy i form av høyballer på gulvet og hengende i høynett. Kalkunene får også hakkestein som stimulerer dyrets behov for utforskning og hakking.

Dyrevelferdsprogram

Dyrevelferdsprogrammet for kylling startet i 2013, og ble en ny standard med regler for dyrehold og hvordan man jobber med dyrevelferd hos husdyr. I 2017 ble dyrevelferdsprogrammet for kalkun startet opp. Det er obligatorisk for alle som leverer slaktekylling eller kalkun til Nortura å være med i dyrevelferdsprogrammene.

I programmet stilles det krav om at bonden skal ha besøk fra veterinær to ganger i året for å sørge for forebygging av sykdom og for utvikling av dyrevelferden. Gjennom besøkene jobber veterinær og bonde med sykdomsforebygging og for at alle fuglene skal ha det bra. Kombinasjonen av bondens og veterinærens kompetanse og erfaring danner grunnlaget for god dyrevelferd og god dyrehelse. Programmet tar utgangspunkt i de offentlige regelverkskravene, og skal bidra til at regler for dyrehold følges og til at dyrevelferden utvikles og forbedres.

Programmet inkluderer krav om daglig registrering av produksjonsdata og velferdsregistreringer på gården, som antall dyr innsatt, daglig dødelighet, årsaker til dødelighet, luftkvalitet og andre hendelser knyttet til dyrehelse og dyrevelferd. I tillegg kommer registreringer knyttet til plukking og transport samt slakteriregistreringer som vingebrydd og kassasjonsårsaker. Alle flokker blir bedømt for tråputer. Tråputeskader over definerte nivåer gjør at bonden må ha lavere tetthet i påfølgende innsett.

Ulike typer slaktekylling

Nortura leverer i dag to type raser til markedet, og i vår produksjon finnes det både sakte- og hurtigvoksende kyllingraser. Dyrevelferden i norsk kyllingproduksjon holder et høyt internasjonalt nivå uavhengig av rase, fordi norske bønder arbeider i henhold til et strengt regelverk for dyrevelferd og fordi Nortura og resten av bransjen jobber aktivt med å utvikle dyrevelferden. Både saktevoksende og standard kyllingraser møter myndighetenes krav til god dyrevelferd.

Norturas to kyllingraser er:

- **Ross 308:** Dette er en standard, hurtigvoksende rase, og den mest brukte kyllingrasen verden over. Kyllingen kjennetegnes av god kjøttfylde og at den utnytter fôret godt, noe som bidrar til en effektiv produksjon med lavt klimaavtrykk. Samtidig er det over de siste 20-30 årene lagt stor vekt på helse- og velferdsegenskaper i avlen, slik at disse egenskapene i dag er vesentlig bedre enn tidligere.
- **Ranger Gold:** Dette er en saktevoksende rase som er velegnet i produksjoner med lengre oppfôringstid. Kyllingen brukes blant annet i produksjonen av økologisk kylling, Livechekylling fra Prior og andre spesialproduksjoner.

Kan man si at enkelte kyllingraser er friskere og har bedre dyrevelferd enn andre?

Dyrenes velferd, helse og produksjon bygger på en kombinasjon av både genetikk, godt dyrehold og miljø, god fôrsammensetning og nøye helseovervåking. Fravær av sykdom og kyllingbondens oppfølging er det som betyr mest. Fordi en høy veksthastighet kan gi utfordringer for dyra, er dagens avlsmål for standard, hurtigvoksende kyllingrase bredt sammensatt for å sikre at veksthastighet blir balansert opp mot helse- og velferdsegenskaper. Registreringer i fjørfebesetningene og på slakteriene viser små forskjeller i dyrevelferdsparametere som tråputescore, dødelighet og sykdomsforekomst mellom ulike kyllingtyper. Registreringene viser også at helse- og velferdsnivået har bedret seg over tid.

Introduserer saktevoksende rase i dagligvaremarkedet

For å gi forbrukeren enda flere valgmuligheter i dagligvaremarkedet vil Nortura sammen med NorgesGruppen introdusere saktevoksende kyllingrase i dagligvarehandelen gjennom Prior Kyllinggården konseptet. Dette arbeidet ble startet opp i 2021. Innføringen vil skje gradvis og det er ventet at de første kyllingene kommer i butikk i 2023.

Arbeid for å utvikle velferden til slaktekylling og kalkun

Nortura deltar i flere forsknings- og utviklingsprosjekter som omhandler velferd hos slaktekylling og kalkun. Nedenfor gis det en kort beskrivelse av noen utvalgte prosjekter:

- **Foreldrevelferd** er et fireårig prosjekt ledet av Animalia som skal jobbe for å forbedre dyrevelferden til avlstdyrene i slaktekyllingproduksjon. Nortura deltar i prosjektet. Prosjektet vil blant annet undersøke vagler, miljøberikelser og effekt av lyskilder for å kunne tilby et godt miljø tilpasset dyras egne preferanse.
- **Kalkulator.** Gjennom dette forskningsprosjektet ble det jobbet med å utvikle kunnskap som har lagt det faglige grunnlaget for dyrevelferdsprogrammet for kalkuner. Prosjektet ble ledet av NMBU og Nortura var en partner. Prosjektet ble avsluttet i 2021.
- **Kalkunløftet.** Et utviklingsprosjekt i Nortura der det blant annet har blitt arbeidet med trivselstiltak for kalkun og et dashboard for å følge viktige velferdsindikatorer. Utfasing av parasittmiddelet monensin er også en del av prosjektet
- **Kyllingscore.** Et prosjekt som ble avsluttet i 2019 med mål om å utvikle velferdsindikatorer for kylling. Prosjektet undersøke også ulike trivselstiltak (miljøberikelser). Animalia ledet prosjektet der Nortura deltok. Kunnskapen fra prosjektet har Nortura brukt i vårt videre arbeid med velferd.
- **APEC-Seq.** Forskningsprosjekt ledet av Veterinærinstituttet som undersøker ulike reservoarer for E. coli hos slaktekylling. Målet er å finne nye verktøy for å redusere E. coli infeksjoner hos kylling. Dette vil også gi gunstige velferdseffekter. Nortura deltar i prosjektet.
- **TeiCon.** Målet er å kartlegge ulike koksidietyper hos kylling og kalkun for å øke kunnskap om god helse i fjørfeproduksjoner uten bruk av koksidiostatika. Forskningsprosjektet ledes av Veterinærinstituttet og Nortura deltar.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparametere hos kylling og kalkun

Nortura følger rapporteringsstandarden BBFAW (Business Benchmarking on Farm Animal Welfare) for å rapportere status og utvikling for viktige dyrevelferdsparametere. Sammen med informasjonen gitt ovenfor gir dette et bilde av Norturas arbeid med dyrevelferd hos kylling og kalkun.

Dyrevelferdsstandard:

Nortura stiller krav om deltakelse i KSL³ og Dyrevelferdsprogram (DVP) for henholdsvis slaktekylling eller kalkun. Bønder som ikke deltar, får ikke levere til Nortura.

I 2021 var det ingen av Norturas slaktekylling og kalkunprodusenter som fikk stans i innsett på grunn av manglende oppfølging av KSL og DVP.

Oppstillingsforhold:

- Alle Norturas slaktekylling og kalkuner holdes i frittgående systemer. Dette er også et regelverkskrav.
- Alle Norturas slaktekylling og kalkuner har tilgang til miljøberikning og aktivitetsmateriale (trivselstiltak).
- 1,02 % (367.000 kyllinger) av Norturas slaktekyllingproduksjon hadde tilgang til spesialkonstruert uteareal, eller veranda, der de kan gå inn og ut etter eget ønske.
- Tetthet kylling:
 - I 2021 var gjennomsnittlig tetthet for Norturas slaktekyllinger 32,7 kg/m².
 - 20 % (6,9 mill kyllinger) av Norturas slaktekyllingproduksjon ble holdt ved en maksimal tetthet på 30 kg/m².

Rase:

1,02 % (367.000 kyllinger) av Norturas slaktekyllingproduksjon var av kyllingrase med en gjennomsnittlig daglig veksthastighet < 55 g/dag

Rutinemessige kirurgiske inngrep:

Det er forbudt å fjerne kroppsdelene på fjørfe i Norge.

- Ingen av Norturas slaktekylling eller slaktekalkuner blir nebbtrimmet.
- Ingen av Norturas slaktekyllinger eller slaktekalkuner har gjennomgått tåklipping.
- Ingen av Norturas hannkalkuner får fjernet hudflappen overfor nebbet (desnooding).
- Ingen av Norturas slaktekyllinger eller slaktekalkuner blir vingeklippet.

Nortura faset ut praksisen med å tåklippe foreldredyrshaner av slaktekyllingstype fra 2021, og slutfører arbeidet med dette i 2022.

Bedøving før slaktning:

Det er påbudt å bedøve fjørfe før de avlives. 100 % av fjørfe i Norturas verdikjeder skal bedøves før avlivning.

³ KSL er en forkortelse for Kvalitetssystem i landbruket. Det er en standard og verktøy for internkontroll som tar utgangspunkt i krav i offentlig regelverk. KSL er anerkjent av Mattilsynet som en nasjonal bransjestandard. Gjennom egenrevisjon skal bonden ettergå og dokumentere at driften er i tråd med regelverkskrav, inkludert dyrevelferdskrav. Utover egenrevisjon blir det gjennomført ekstern revisjon der en revisor gjør en fysisk gjennomgang av dokumentasjonen, inkludert besøk i husdyrrom hvert 3. år.

Transporttider og transportdødelighet:

Kylling	2017	2018	2019	2020	2021
Gjennomsnittlig reisetid	1t 52min	1t 44min	1t 49min	2t 2min	2t 6min
% døde	0,071 %	0,079 %	0,067 %	0,068 %	0,075 %

Kalkun	2017	2018	2019	2020	2021
Gjennomsnittlig reisetid	1t 54min	2t 5min	1t 40min	1t 38min	1t 51min
% døde	0,076 %	0,046 %	0,041%	0,026 %	0,053 %

Skader under transport:

Andel vinger hos slaktekylling som var kommet i klem i transportkassen var 0,00071 % i 2021. Hos kalkun ble det registrert 13 avvikshendelser der et dyr hadde fått en kroppsdel i klem under transport.

Velferdsparametre:

Slaktekylling	2020	2021	Mål
Dødelighet, totalt, % av innsatte, registrert på gård*	2,48 %	2,55 %	Under 3 %
Dødelighet, første uke, % av innsatte*	0,78 %	0,81 %	Under 0,8 %. Viktig indikator på helsestatus fra rugeri og oppstartrutiner på gård
Tråpute score (% andel med beste score (A))	98 %	96,1 %	Høyest mulig andel med beste score
Kasserte på slaktelinje pga sykdom og kvalitetsavvik	1,32 %	1,37 %	Under 1,2 %. Viktig indikator for dyrehelse på populasjonsnivå.
Kassert pga ascites	0,56 %	0,46 %	Under 0,5 %
Hasesår**	-	0 %	0 %
Brystblemmer**	-	0 %	0 %

* Tallene er fra perioden uke 1 – 48 i 2021. Dataangrepet mot Nortura har umuliggjort datafangst for de siste 4 ukene i 2021

**Registrert på 182 utvalgte innsett

Hovedbildet på dødelighet hos slaktekylling ligger stabilt lavt, men med en svak økning fra 2020 til 2021. Total dødelighet er under fastsatt mål, mens første ukes dødelighet ligger marginalt over målet. Kassasjonstallet på slaktelinje ligger over fastsatt mål, mens kasserte pga ascites ligger under målet. Nortura vil fortsette å jobbe systematisk med å følge opp besetninger med verdier over oppfølgingsgrensene. Andel med beste score (A) på tråputer viste en nedgang i 2021, utfordringer med førkvalitet og en kald vinter er med på å forklare deler av nedgangen.

Kalkun	2020	2021	Mål
Dødelighet, totalt, % av innsatte, registrert på gård	4,55 %	5,21 %	4,5 %
Dødelighet, første uke, % av innsatte	1,09 %	1,39 %	1 %
Tråputescore (% andel med beste score)	69,6 %	79,5 %	Høyest mulig andel med beste score
Kasserte, høner, %	2,01 %	1,41 %	1,3 %
Kasserte, haner, %	3,75 %	3,90 %	3,5 %

Tallene for dødelighet hos kalkun er lave sett i internasjonale sammenheng. Det har vært en svak økning i dødelighetstallene fra 2020 til 2021. Det er en positiv utvikling i tråputescore. Nortura har de siste årene hatt en aktiv rådgivning omkring oppfølging av faktorer av betydning for tråputescore hos kalkun.

Om lag 97 % av verpehønene i Norturas verdikjede holdes i frittgående systemer, mens 3 % er i miljøinnredning, det vil si innredede bur hvor hønene går i grupper på 7 til 42 høner.

Alle egg som går til varemerket Prior kommer fra frittgående eller økologiske høner.

Frittgående høner beveger seg fritt i hønsehuset og har tilgang til vaglepinne, verpekasse og mulighet for strøbadning. Høner i økologisk drift har det på samme måte som frittgående, bortsett fra at de har litt større plass, har mulighet til å gå ut og at de spiser økologisk dyrket fôr. Høner i miljøinnredning har tilgang til vaglepinne, verpekasse og strøbad.

Høner i EU-land har betydelig større plass enn det som er vanlig i resten av verden. Frittgående høner i Norge har de samme arealkravene som EU, det vil si maksimalt 9 høner per m² bruksareal. I økologisk drift er arealkravet 6 høner per m² bruksareal. For miljøinnredning er EU-kravet 8 høner i de samme burene som vi i Norge kan ha 7 høner i.

Gode helseforhold og lite medisinbruk

Norske verpehøner har generelt god helse og har svært sjelden behov for medisiner. Det brukes ikke antibiotika for å forebygge sykdommer. Veksthormoner er helt forbudt i norsk landbruk. Nortura mener det er viktig å jobbe aktivt med å utvikle og forbedre dyrehelse og dyrevelferden, fremfor å håndtere utfordringer gjennom medisinering.

I mange andre land er sykdom fra salmonella-infiserte egg et folkehelseproblem og medfører flere sykdomstilfeller. I Norge har helsemyndighetene ikke registrert et eneste syktilfelle av salmonella-sykdom fra norske egg. Dette er en enestående situasjon i verdenssammenheng.

Målrettet arbeid for god helse hos hønene, med forebygging, kontroller og forbedringer, bidrar til å sikre denne unike situasjonen.

Egne trivselstiltak bidrar til god dyrevelferd

Alle frittgående høner som leverer egg til Prior, skal ha tilgang til trivselstiltak fordi det bidrar til bedre velferd hos hønene. Trivselstiltak sysselsetter hønene og stimulerer til naturlig adferd. Prior standarden for trivselstiltak til verpehøns innebærer at hønene har tilgang til hakkestein, helt korn, kråsstein, grov kalkstein og leker.

Helt korn og hakkestein er tiltak som sikrer at hønene får utløp for sitt naturlige behov for å hakke. Hele 2/3 av tiden høna hakker i bakken, er høna kun ute etter å rote i strø og undersøke omgivelsene. Også hakkesteiner, som i tillegg inneholder mineraler, tilfredsstiller hønas hakkebehov.

Med jevne mellomrom settes det inn gjenstander, for eksempel tomme småesker, som hønene flytter rundt og bidrar til utforsking og lek.

Kråsstein og grov kalkstein gir også høy sysselsetting, i tillegg til å bidra til en sterk og velfungerende muskelmage – som igjen gir sunne høner. Kalksteinen bidrar også til å sikre god beinstyrke og sterke eggeskall.

Dyrevelferdsprogram

Dyrevelferdsprogrammet for verpehøns ble startet opp 1. januar 2020. Hovedformålet med dyrevelferdsprogrammet er å sørge for dokumentert, god dyrevelferd hos verpehøns.

Programmet omfatter krav om registrering av produksjonsdata og velferdsregistreringer på gården, som antall dyr innsatt, dødelighet, dødelighetsårsaker, luftkvalitet og andre hendelser knyttet til dyrehelse og dyrevelferd.

Programmet krever at alle bønder med verpehøns skal delta på kompetansekurs i avlving av verpehøns. Kun et fåtall av norske verpehøner sendes til slakt; de fleste blir avlivet på gården og derfor er et slik kurs viktig. Nortura har vært en pådriver for at dette kurset har blitt utviklet.

Det er også krav om minst ett veterinærbesøk per innsett der helse- og velferdsforhold i hønseflokken skal gås gjennom. Deltakere i programmet skal også gjennomføre årlig egenrevisjon og gjennomgå ekstern revisjon i regi av Kvalitetssystem i landbruket hvert 3. år.

Arbeid med dyrevelferd hos verpehønene

Nortura deltar i forsknings- og utviklingsprosjekter som omhandler velferd hos verpehøns.

Velferdshøna er et 4-årig forskningsprosjekt som startet opp i 2020. Hovedmålet med prosjektet er å undersøke helse og velferd, for eksempel uønska adferd og forekomst av kjølbensbrudd, hos norske verpehøns. Nortura deltar i prosjektet der Animalia har prosjektledelsen.

Nortura har et eget rådgiverteam med spesialkompetanse bestående av både veterinærer, etolog og sivilagronomer. Norturas rådgiverteam jobber løpende med å øke kunnskap hos eggprodusentene om dyrevelferd og dyrehelse gjennom Norturas fjørfeskole, fagmøter og gårdsbesøk.

Nortura har etablert rutiner for å fange opp flokker som har risiko for dårlig dyrevelferd. Rådgiverteamet bruker data og informasjon fra verdikjeden for å avdekke mulige dyrevelferdsutfordringer slik at dette kan følges opp ut mot bonden.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparametere hos verpehøns

Nortura følger rapporteringsstandarden BBFAW (Business Benchmarking on Farm Animal Welfare) for å rapportere status og utvikling for viktige dyrevelferdsparametere. Sammen med informasjonen gitt ovenfor gir dette et bilde av Norturas arbeid med dyrevelferd hos verpehøns.

Dyrevelferdsstandard:

Nortura stiller krav om deltakelse i KSL⁴ og Dyrevelferdsprogram for verpehøns. Bønder som ikke deltar, får trekk i pris.

Oppstallingsforhold:

- 97 % av verpehøns som leverer egg til Nortura holdes i frittgående systemer.
- Alle Norturas verpehøns i frittgående systemer har tilgang til miljøberikning gjennom Priors standard for trivselstiltak for verpehøns.
- 6 % av Norturas verpehøns har tilgang til uteareal.

Rutinemessige kirurgiske inngrep:

Det er forbudt å fjerne kroppsdeler på fjørfe i Norge.

- Ingen av Norturas verpehøns blir nebbtrimmet.
- Ingen av Norturas verpehøns har gjennomgått tåklipping.
- Ingen av Norturas verpehøns blir vingeklippet.

Bedøving før slaktning:

Det er påbudt å bedøve fjørfe før de avlives. 100 % av fjørfe i Norturas verdikjeder skal bedøves før avlivning.

Transporttider og transportdødelighet verpehøns:

Kun et fåtall verpehønsflokker går til slakt. De fleste avlives på gård. I 2021 var transporttid til slakteri for verpehøns 4 timer og 21 minutter. Transportdødelighet var 0,056 %.

Velferdsparametre*:

	2020	2021	Mål
Dødelighet** hele innsettet frittgående konvensjonelt	4,5 %	3,9 %	Under 3 %
Dødelighet** hele innsettet miljøinnredning	1,9 %	2,0 %	Under 2 %
Dødelighet** hele innsettet økologisk	4,5 %	5,4 %	Under 3 %
Andel besetninger med deltakelse Norturas eggkontroll (grunnlaget for å hente ut velferdsregistreringer)***	65 %	80 %	90 % i løpet av 2022, 100 % i løpet av 2023

* Tallene i tabellen ovenfor er fra perioden uke 1 – 48 i 2021. Dataangrepet mot Nortura har umuliggjort datafangst for de siste 4 ukene i 2021. ** Dødelighet: Til 76 ukers alder som registrert i Norturas eggkontroll. *** Deltakelse eggkontroll: antall innsett som har fullført registreringer til 71 ukers alder i prosent av de som kunne ha fullført til 71 ukers alder.

Endringer i %- dødelighet fra 2020 til 2021 vil være påvirket av at flere besetninger har registrert data i 2021, jf økning i deltakelse Norturas eggkontroll. Deltakelsen i eggkontrollen må stabiliseres mer for å kunne gjøre gode sammenlikninger år mot år, og det er derfor krevende å vurdere endringene fra 2020 til 2021. Uavhengig av dette vil Nortura jobbe videre med å redusere dødelighet i alle produksjonsformer i tråd med målene som er satt.

Kjølbefrakture:

Nortura er deltaker i det pågående forskningsprosjektet «Velferdshøna». I prosjektet vil forekomst av kjølbefrakture hos norske verpehøns undersøkes, i tillegg til andre forhold av betydning for verpehøns helse og velferd. Datainnsamling og analyser pågår og foreløpig er det ikke tilgjengelig tallmateriale fra arbeidet.

Fjørdrakt:

Registreringer av fjørdrakten til hønene skal gjøres som en del av helseovervåkingsbesøket i dyrevelferdsprogrammet. I forskningsprosjektet «Velferdshøna» jobbes det med å utvikle dyrevelferdsindikatorer hvor fjørdrakt er en av indikatorene som vurderes, slik at dette eventuelt kan bli en standardisert indikatorer som kan være egnet for rapportering.

Registreringsmetodikk velferdsparametere:

Gjennom prosjektet «Velferdshøna» skal det utvikles en metode til bruk i verpehønsflokker hvor man kan registrere ulike velferdsutfordringer uten å måtte håndtere dyrene, en såkalt transect metode. Når metodikken er utviklet vil dette bli en del av Norturas oppfølging i verpehønsflokker.

⁴ KSL er en forkortelse for Kvalitetssystem i landbruket. Det er en standard og verktøy for internkontroll som tar utgangspunkt i krav i offentlig regelverk. KSL er anerkjent av Mattilsynet som en nasjonal bransjestandard. Gjennom egenrevisjon skal bonden ettergå og dokumentere at driften er i tråd med regelverkskrav, inkludert dyrevelferdskrav. Utover egenrevisjon blir det gjennomført ekstern revisjon der en revisor gjør en fysisk gjennomgang av dokumentasjonen, inkludert besøk i husdyrrom hvert 3. år. Nortura sjekker besetningens KSL-status for hver leveranse.

STORFE

Norsk storfekjøtt produseres på to måter: Gjennom melkeproduksjon og såkalt ammekuproduksjon.

Melkeproduksjon

70 prosent av storfekjøttet i Norge er melkekyr. Her er det rasen Norsk Rødt Fe som dominerer, fordi den egner seg svært bra til melkeproduksjon og gir også godt kjøtt. En melkeku får vanligvis kalv en gang i året. De fleste kukalver blir melkekyr når de blir store, mens resten føres frem til slakt, det samme gjøres med oksekalvene. En gjennomsnittlig melkeku slaktes i fire-årsalderen.

Ammekuproduksjon

30 prosent av storfekjøttet vårt kommer fra ammekyr. Dette er kyr som ikke benyttes i melkeproduksjon. De vanligste rasene er Charolais, Simmental, Aberdeen Angus, Hereford og Limousin. De går ofte under fellesbetegnelsen kjøttfe. En kjøttfeku får i gjennomsnitt tre til fire kalver. Kalvingen skjer i hovedsak fra januar til mars, og kua går sammen med kalven i rundt åtte måneder.

Mosjonerer og har helsekort

Mens de aller fleste storfe i ammekuproduksjon holdes i løsdriftssystemer, det vil si at de kan gå fritt rundt, skjer melkeproduksjon både i løsdriftsfjøs og i båsfjøs. Fra 2034 har myndighetene vedtatt at alle storfe skal holdes i løsdriftssystemer.

I minimum 8 uker i året mosjonerer norske kyr og kalver ute i friluft. Alle kyr har også sitt eget helsekort. Der dokumenteres all viktig informasjon om helse og medisinerbruk.

Norge er blant landene som ligger lavest i verden når det gjelder antibiotikabruk. Norsk storfe får ikke antibiotika for å forebygge sykdommer; bruk av hormonelle vekstfremmende legemidler til matproduserende dyr er også forbudt brukt i Norge. Nortura mener

at dette er viktig for å støtte opp under at utfordringer knyttet til dyrehelse og dyrevelferd løses gjennom forbyggende arbeide, fremfor bruk av behandling med legemidler.

Dyrevelferdsprogram for storfe fra 2022

Dyrevelferdsprogrammet for storfe startet opp i 2022. Fra 1. januar 2022 til 1. mai 2023 skal alle storfebesetninger med mer enn 10 dyr innrulleres i et bransjebasert dyrevelferdsprogram. Hele storfenæringa står bak programmet, og Nortura mener at dette er et viktig verktøy for at bonden kan jobbe med å utvikle dyrevelferden i egen besetning.

Dyrevelferdsprogrammet tar utgangspunkt i regelverket og skal dokumentere status og regelverksetterlevelse, samt ivareta og forbedre dyrevelferd og dyrehelse i norske storfebesetninger. Det er fire hovedområder i programmet:

- Adferd og oppstalling
- Føring og helse
- Rutiner
- Smittevern

I programmet er det krav om det skal inngås avtale med veterinær om besøk i besetningen. Under besøket skal veterinæren gå gjennom hele storfebesetningen sammen med bonden, og spørsmål om utvalgte velferdsindikatorer skal besvares og dokumenteres i et samarbeid mellom veterinær og bonde. Eksempler på slike dyrebaserede indikatorer er renhet, hold og halthet. Veterinær og bonde vil i samarbeid finne forbedringsområder. Det skal gjennomføres veterinærbesøk med gjennomgang i besetningen hver 16. måned.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparametere hos storfe

Nortura følger rapporteringsstandarden BBFAW (Business Benchmarking on Farm Animal Welfare) for å rapportere status og utvikling for viktige dyrevelferdsparametere. Sammen med informasjonen gitt ovenfor gir dette et bilde av Norturas arbeid med dyrevelferd hos storfe.

Dyrevelferdsstandard:

Nortura stiller krav om deltakelse i KSL⁵ og Dyrevelferdsprogrammet for storfe (DVP). Bønder som ikke deltar, får trekk i pris på slakteoppkjøret og kan ikke levere til Nyt Norge eller Gilde merkevarer. Innrullingen av dyrevelferdsprogrammet storfe vil pågå gjennom hele 2022 og første del av 2023. Nortura har fastsatt et mål om at ingen av våre leverandører skal få økonomisk trekk som følge av manglende oppfølging i dyrevelferdsprogrammet. Vi kan tidligst rapportere resultater fra dette i 2023.

Kirurgiske inngrep:

- Det er forbudt å kupere storfehaler i Norge. Ingen av storfe levert til Nortura gjennomgår systematisk halekupering.
- Avhoring og nødvendig kastrering skal utføres av veterinær og det skal brukes bedøvelse og langtidsvirkende smertebehandling.

Bedøving før slakting:

Det er påbudt å bedøve storfe før de avlives. 100 % av storfe i Norturas verdikjeder skal bedøves før avlivning. Nortura registrerer tilfeller der det brukes back-up bedøving (tilfeller der bedøving gjøres på nytt før avlivning fordi den første bedøvningen var mangelfull), men har ikke samletall for omfanget av dette p.t.

Transporttider og transportdødelighet:

I Norge var maksimal reisetid for dyr til slakt 8 timer, med unntak for Nordland, Troms og Finnmark der det tillates inntil 11 timer transport i situasjoner der det ikke lar seg gjøre å transportere dyr inn til slakteriet på under 8 timer. I tabellen under vises utviklingen av reisetider og transportdødelighet for storfe.

	2017	2018	2019	2020	2021
Gjennomsnittlig reisetid	3t 30min	3t 30min	3t 36min	3t 36min	3t 42min
Transporter > 8 timer i % av antall transportert	0,35 %	0,49 %	0,41 %	0,49 %	0,78 %
Transportdødelighet, % døde*	0,002 %	0,003 %	0,001 %	0,003 %	0,001 %

* Tall fra 2017 til 2019 inneholder dødelighet under transport og oppstalling på slaktefjøs. Fra 2020 inneholder tallgrunnlaget kun dødelighet under transport.

Velferdsparametre:

	2020	2021	Mål
Andelen ung okse med slaktevekt under 250 kg	9,8 %	8,7 %	< 7 %
Storfe: Andel skitne slaktedyr	4,7 %	4,2 %	< 4 %

Både andel ung okse med slaktevekt < 250 kg og andel skitne slaktedyr, gikk ned fra 2020 til 2021. Begge indikatorene inngår i datagrunnlaget som er en del av Norturas rutine for oppfølging av dyrevelferd, da de kan være en indikasjon på mangelfull dyrevelferd i besetningen. Nortura vil fortsette å jobbe etter denne rutinen, med mål om at nedgangen fortsetter.

Dyrevelferdsindikator fra dyrevelferdsprogrammet for storfe

Dette er en indikator som er under utvikling. Indikatoren vil ha info om bl.a. kalvedødelighet, behandlinger og observasjoner fra slaktelinja. Nortura vil rapportere relevante data fra denne indikatoren når denne er klar. Dette vil være tidligst i 2023.

⁵ KSL er en forkortelse for Kvalitetssystem i landbruket. Det er en standard og verktøy for internkontroll som tar utgangspunkt i krav i offentlig regelverk. KSL er anerkjent av Mattilsynet som en nasjonal bransjestandard. Gjennom egenrevisjon skal bonden ettergå og dokumentere at driften er i tråd med regelverkskrav, inkludert dyrevelferdskrav. Utover egenrevisjon kan en bli trukket ut for ekstern revisjon der en revisor gjør en fysisk gjennomgang av dokumentasjonen, inkludert besøk i husdyrrom. Nortura sjekker besetningens KSL-status for hver leveranse.

SMÅFE

De fleste norske sauer og lam beiter i utmarka om sommeren. Dette er spesielt for Norge og gir kjøttet en unik kvalitet. Utmarksbeiting reduserer faren for å bli smittet av sykdommer, og det er bra for sauen å gå i fred på beitet. Sauebøndene har jevnlig tilsyn med dyra, for å sjekke at alt er som det skal.

Sauene som ikke blir slaktet mens de er lam, flyttes stort sett innendørs i vinterhalvåret. Gjennomsnittlig levealder for en sau er rundt fire år.

Råd til medlemmene våre

I Nortura har vi tett dialog med sauebøndene våre. Vi gir råd og veiledning om alt fra føring, avl, Sauekontroll, økonomi og generell drift, lamming, øremerking og klipping.

Lite bruk av legemidler

De norske reglene for bruk av antibiotika setter klare krav om at bruk av antibiotika i forebyggende øyemed, såkalt profylaktisk antibiotikabruk, er forbudt. Bruk av hormonelle vekstfremmende legemidler til matproduserende dyr er også forbudt brukt i Norge. Nortura mener at dette er et viktig bidrag for å sikre at god dyrehelse og dyrevelferd ivaretas gjennom forebyggende tiltak og ikke gjennom systematisk legemiddelbruk.

Dyrevelferdsprogram for småfe

I likhet med øvrige dyreslag, er det mål om å etablere et program for systematisk arbeid med å ivareta og utvikle dyrevelferden til småfe og å dokumentere dette. Prosessen med å utvikle et dyrevelferdsprogram for småfe pågår nå.

Arbeid for å utvikle velferden til norsk småfe

Nortura har ulike forsknings- og utviklingsprosjekter som omhandler velferd hos småfe. Nedenfor gis det noen eksempler på prosjekter som også berører velferd:

- Sau 360 - en digital "skole" for småfebønder, der dyrevelferd vil være et viktig tema.
- Utvikling av førmiddelvurderingssystemet på sau sammen med student og forskere på NMBU, som vil hjelpe sauebonden til riktigere føring og dermed bedre dyrevelferd.
- Forsøk med vaksinerings mot mastitt (jurbetennelse) i samarbeid med studenter og forskere på NMBU. Mastitt er en sykdom som kan føre til dårlig dyrevelferd.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparametere hos småfe

Nortura følger rapporteringsstandarden BBFAW (Business Benchmarking on Farm Animal Welfare) for å rapportere status og utvikling for viktige dyrevelferdsparametere. Sammen med informasjonen gitt ovenfor gir dette et bilde av Norturas arbeid med dyrevelferd hos småfe.

Dyrevelferdsstandard:

Nortura stiller krav om deltakelse i KSL⁶. Bønder som ikke deltar, får trekk i pris på slakteoppkjøret og kan ikke levere til Nyt Norge eller Gilde merkevarer. Dyrevelferdsprogram for småfe er under utvikling, Nortura deltar i dette arbeidet.

Kirurgiske inngrep:

- Det er forbudt å kupere småfehaler i Norge. Ingen småfe levert til Nortura gjennomgår systematisk halekupering.
- Avhorning og nødvendig kastrering skal utføres av veterinær og det skal brukes bedøvelse og langtidsvirkende smertebehandling.

Bedøving før slaktning:

Det er påbudt å bedøve småfe før de avlives. 100 % av småfe i Norturas verdikjeder skal bedøves før avlivning. Nortura registrerer tilfeller der det brukes back-up bedøving (tilfeller der bedøving gjøres på nytt før avlivning fordi den første bedøvningen var mangelfull), men har ikke samletall for omfanget av dette p.t.

Transporttider og transportdødelighet:

I Norge var maksimal reisetid for dyr til slakt 8 timer, med unntak for Nordland, Troms og Finnmark der det tillates inntil 11 timer transport i situasjoner der det ikke lar seg gjøre å transportere dyr inn til slakteriet på under 8 timer. I tabellen under vises utviklingen av reisetider og transportdødelighet for småfe.

	2017	2018	2019	2020	2021
Gjennomsnittlig reisetid	3t 42min	3t 48min	3t 48min	3t 48min	3t 36min
Transporter > 8 timer i % av antall transportert	0,76 %	0,86 %	0,85 %	0,82 %	0,24 %
Transportdødelighet, % døde*	0,024 %	0,026 %	0,020 %	0,004 %	0,004 %

* Tall fra 2017 til 2019 inneholder dødelighet under transport og oppstalling på slaktefjøs. Fra 2020 inneholder tallgrunnlaget kun dødelighet under transport.

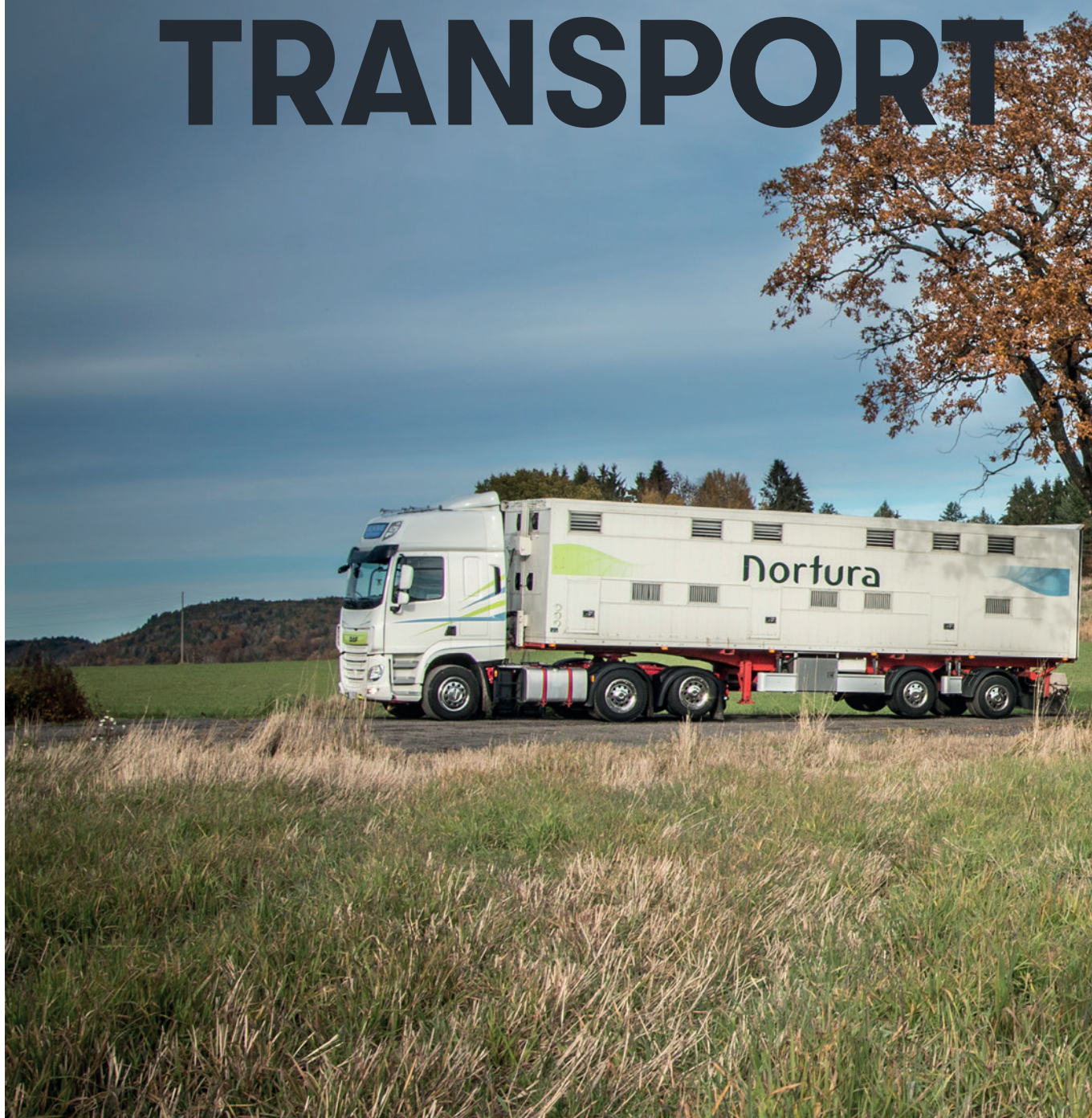
Velferdsparametere:

	2020	2021	Mål
Andel magre lam 1 og 1-	1,6 %	1,97 %	Mindre enn 3 % anmerkninger for andel magre lam
Andel skitne slaktedyr	0,4 %	0,4 %	Mindre enn 0,3 % skitne småfe

Andel magre lam ligger under målet om maks 3 %. I 2021 økte andelen av magre lam med 0,37 %-poeng. Denne økningen ansees å ligge innenfor forventet variasjon fra år til år. Andel skitne slaktedyr ligger under målet på 0,3 %. Nortura følger opp tilfeller med skitne slaktedyr med økonomisk trekk og rådgivning. Begge indikatorene inngår i datagrunnlaget som er en del av Norturas rutine for oppfølging av dyrevelferd, da de kan være en indikasjon på mangelfull dyrevelferd i besetningen. Nortura vil fortsette å jobbe etter denne rutinen også fremover med mål om at nedgangen fortsetter.

⁶ KSL er en forkortelse for Kvalitetssystem i landbruket. Det er en standard og verktøy for internkontroll som tar utgangspunkt i krav i offentlig regelverk. KSL er anerkjent av Mattilsynet som en nasjonal bransjestandard. Gjennom egenrevisjon skal bonden ettergå og dokumentere at driften er i tråd med regelverkskrav, inkludert dyrevelferdskrav. Utover egenrevisjon kan en bli trukket ut for ekstern revisjon der en revisor gjør en fysisk gjennomgang av dokumentasjonen, inkludert besøk i husdyrrom. Nortura sjekker besetningens KSL-status for hver leveranse.

TRANSPORT

Nortura har slakterier over hele landet og gjennomfører både korte og lenger transporter. I tillegg til å kjøre dyr inn til Norturas slakterier, organiserer Nortura transporter av livdyr mellom bønder.

Transport av slaktedyr

I Norge var maksimal reisetid for dyr til slakt 8 timer, med unntak for Nordland, Troms og Finnmark der det tillates reisetid inntil 11 timer fra områder der det ikke lar seg gjøre å transportere dyr inn til slakteriet på under 8 timer.

Dyretransportsjåfører skal ha kompetansebevis

Det er krav om at sjåfører av dyretransporter skal ha kompetansebevis. Det innebærer at de skal ha gjennomgått spesialtilpasset opplæring i hvordan ivareta dyr og dyrevelferden under transport.

Etter ønske fra Nortura er det under etablering en felles bransjeordning for obligatorisk etterutdanning for dyretransportsjåfører. For Nortura er det viktig at de som jobber med dyr på oppdrag fra konsernet får jevnlig kunnskapsoppdateringer slik at de kan følge opp dyrevelferden på en god måte.

Strengt krav til transportdyktighet

Det er kun dyr som er transportdyktige som kan bli transportert. Dyreeieren er ansvarlig for å vurdere om dyret er transportdyktig, i tillegg skal sjåføren også vurdere dette og avvise dyr som blir vurdert til ikke å være transportdyktige. Mattilsynet har utarbeidet en veileder for å hjelpe med bedømmelsen av transportdyktighet. Nortura har også tatt initiativ til at det har blitt produsert et digitalt kurs for bonden om krav til transportegnethet og ivaretagelse av dyrevelferd ved lasting/lossing og transport. For Nortura er det viktig at bonden har god kunnskap om hva som kreves for å ivareta dyrevelferd under transport. Det er Animalia som har laget kurset.

Dersom et dyr har et avvik som gjør at det må tas særskilte hensyn under transporten, skal bonden melde fra til slakteriet slik at transporten blir tilrettelagt for dyret. Tiltak kan for eksempel være ekstra bruk av strø og/eller at dyret får mer plass på bilen.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparametere ved transport

Nortura følger rapporteringsstandarden BBFAW (Business Benchmarking on Farm Animal Welfare) for å rapportere status og utvikling for viktige dyrevelferdsparametere.

Dyrevelferdsstandard:

Nortura bruker Etisk regnskap for å revidere utførelsen av dyretransporter til slakteri. Etisk regnskap utføres av Animalia som en tredjepart. Etisk regnskap tar utgangspunkt i regelverkskrav.

I Etisk regnskap gis det karakterer på en skala fra A til D. Nortura har hatt som mål å oppnå karakter A på transport. Etisk regnskap har de siste årene blitt justert med skjerpede krav til karaktersetningen og innføring av «knock out»-punkt. Avvik på «knock out»-punkt innebærer at det automatisk gis karakteren D, selv om det er toppscore på øvrige punkter. I 2021 ble oppnådde 69 % av transportene av firbeinte slaktedyr som ble revidert i Etisk regnskap karakter A, 19 % oppnådde B, 4 % ble gitt karakter C og 8 % fikk karakter D. Tilfellene med karakter D skyldtes forhold under opplastning, samt mangelfull dokumentasjon for oppfølgingen av innrapporterte avvik.

Transporttider og transportdødelighet:

I Norge var maksimal reisetid for firbeinte dyr til slakt 8 timer, med unntak for Nordland, Troms og Finnmark der det tillates inntil 11 timer transport i situasjoner der det ikke lar seg gjøre å transportere dyr inn til slakteriet på under 8 timer. I tabellene under vises utviklingen av reisetider og transportdødelighet.

Gjennomsnittlig reisetider slaktedyr:

	2017	2018	2019	2020	2021
Storfe	3t 30min	3t 30min	3t 36min	3t 36min	3t 42min
Småfe	3t 42min	3t 48min	3t 48min	3t 48min	3t 36min
Svin	2t 36min	2t 30min	2t 30min	2t 42min	3t
Kylling	1t 52min	1t 44min	1t 49min	2t 2min	2t 6min
Kalkun	1t 54min	2t 5min	1t 40min	1t 38min	1t 51min

Reisetiden for høner (inkluderer både verpehøner og foreldrehøner til slaktekylling) som gikk til slakt var 1 time og 41 minutter i 2021.

Transporter > 8 timer i % av antall transportert:

Tallgrunnlaget inkluderer også transporter der det er tillatt å utvide reisetid i Nordland, Troms og Finnmark.

	2017	2018	2019	2020	2021
Storfe	0,35 %	0,49 %	0,41 %	0,49 %	0,78 %
Småfe	0,76 %	0,86 %	0,85 %	0,82 %	0,24 %
Svin	0,17 %	0,24 %	0,19 %	0,34 %	0,58 %

Transportdødelighet (% døde):

Tall fra 2017 til 2019 for storfe, småfe og svin inneholder dødelighet under transport og oppstalling på slaktefjøs. Fra 2020 inneholder tallgrunnlaget kun dødelighet under transport.

	2017	2018	2019	2020	2021
Storfe	0,002 %	0,003 %	0,001 %	0,003 %	0,001 %
Småfe	0,024 %	0,026 %	0,020 %	0,004 %	0,004 %
Svin	0,020 %	0,017 %	0,024 %	0,008 %	0,016 %*
Kylling	0,071 %	0,079 %	0,067 %	0,068 %	0,075 %
Kalkun	0,076 %	0,046 %	0,041 %	0,026 %	0,053 %

*Ulykke på Vega hvor et vogntog tippet. 109 gris døde/ble avlivet på stedet.

Transportdødelighet for høner (inkluderer både verpehøner og foreldrehøner til slaktekylling) som gikk til slakt var 0,041 % i 2021.

Transportskader:

Nortura registrerer transportskader på firebeinte dyr, men har ikke en standardisert oversikt over dette p.t. Det vil jobbes med å utvikle dette.

Hos slaktekylling registreres vinger hos slaktekylling som kommer klem i transportkassen. I 2021 var andelen registrerte vinger i klem 0,00071 %. Hos kalkun ble det registrert 13 avvikshendelser der et dyr hadde fått en kroppsdel i klem under transport.

SLAKTERIET

Dyrevelferd på slakteriet

Nortura har 12 slakterier som slakter firbeinte dyr og tre slakterier som slakter fjørfe.

Det er fastsatt regler for hvordan dyr skal håndteres i slakterier. Mattilsynet fører tilsyn med reglene og er til stede i slakteriet så lenge slaktning pågår. Alle dyr blir kontrollert av Mattilsynet før og etter avlaving.

Krav til dyrevelferd på slakteri i regelverket:

- Personell som håndterer levende dyr i slakteri, skal ha kompetansebevis. Det innebærer at de skal ha gjennomgått spesialtilpasset opplæring i hvordan ivareta dyr og dyrevelferden i slakterier.
- Hvert slakteri skal ha en dyrevelferdsansvarlig, som har et spesielt ansvar for dyrevelferden i anlegget og dokumentasjonen av den, og skal varsle hvis noe ikke er som det skal.
- Slakteriet skal ha standardiserte rutiner for avlaving og alle andre aktiviteter som angår dyr på slakteriet.
- Det stilles krav til håndteringen og oppstillingen av dyrene i slakteriet og til utformingen av lokalene og utstyret som dyrene kommer i kontakt med.
- Det er forbudt å håndtere dyrene med slag eller spark eller dra dem etter hode, ører, bein, hale eller pels.
- Alle dyr skal bedøves før avlaving. Det er krav til metoder for bedøving og avlaving, og det føres kontroll med bedøving og avlaving av hvert dyr.

Under avlaving av dyretransporten blir dyrevelferden rutinemessig undersøkt og vurdert for alle dyr. Er det dyr med særskilte behov, iverksettes tiltak.

Firbente dyr

Etter at slaktedyrene er lesset av på slakteriet, blir de stallet opp, i påvente av slaktning som fortrinnsvis skjer samme dag. Om dyrene ankommer slakteriet sen ettermiddag eller kveld, blir de stallet opp over natt og slaktet tidlig neste dag. Gris og småfe oppstalles i grupper i binger og storfe i binger eller enkeltvis.

Unngå stress

Det er viktig for Nortura at dyrene opplever minst mulig stress i våre slakterier. Målet er at dyrene beveger seg frivillig, med minst mulig bruk av tvang. For å få til dette, benytter vi kunnskap om dyreartene. Dyrearter med sterkt flokkinstinkt stalles opp og flyttes i grupper, og ikke enkeltvis, så langt det er mulig. Utformingen av oppstillingsarealer og drivganger er tilpasset dyreartens atferd. Vi unngår unødige forstyrrelser som dyrene reagerer på, som skarpe farger og lyder og sjenerende lys, og brå overganger og vinkler i drivganger. Bruk av elektrisk drivstav skal unngås så langt det er mulig og er ikke tillatt brukt på småfe. I Nortura tillater vi det heller ikke på gris, selv om regelverket åpner for det. Og det er helt forbudt å bruke ved på- og avlaving av dyrebilen.

Fjørfe

I Norturas fjørfe-slakterier leses fuglene av dyretransporten i kassene de har blitt transportert i. I mottaksområdet hvor dette foregår, er lys- og lydforholdene tilpasset for å redusere stress hos dyrene. I mottaket får dyrene roe seg en stund i kassene. Deretter føres kassene med dyrene i, inn i gasstunnelen for bedøving.

Metoder for bedøving og avlaving

Regelverket stiller krav til bedøving og avlaving av dyr i slakterier. Ikke alle avlivingsmetodene gir umiddelbart bevisstløst, og derfor bedøves alle dyr før avlaving. Dyret skal forbli bevisstløst og uten følesans til det dør. Bedøving kan gjøres på flere måter. På Norturas slakterier blir kylling og kalkun bedøvet med CO₂-gass, gris med CO₂-gass eller elektrisk strøm, småfe med elektrisk strøm og storfe og reinsdyr med bolt pistol mot pannen.

For hver bedøvingsmetode er det særlige krav i regelverket til hvordan bedøvingen skal foregå. Effekten av bedøvingen av hvert eneste dyr kontrolleres for å sikre at det er helt bevisstløst før det avlives. Om effekten ikke er tilstrekkelig eller det er tvil, bedøver slakteren dyret på nytt.

Umiddelbart etter bedøving blir det bevisstløse dyret hengt opp-ned og avlivet ved avblødning. Avblødning på firbente dyr skjer ved at slakteren skjærer gjennom halspulsåren med en kniv, slik at blodet renner ut. På fjørfe skjer avblødningen ved at hodet kappes av med et skarpt verktøy.

Nortura har samme krav til dyrevelferd, bedøving og slaktemetode for hala-slaktning som for annen slaktning. Ved halal-slaktning blir det lest en kort takknemlighetsbønn for dyret umiddelbart etter bedøving. For Nortura er det et ufravikelig krav at dyret skal være bedøvet før avlaving.

Etisk regnskap gjennomføres på alle Norturas slakterier

Etisk regnskap er en omfattende kartlegging av faktorer som kan påvirke dyrevelferd i slakterier. I praksis innebærer det at uavhengige veterinærer og dyrevelferdsspesialister over flere dager observerer og går gjennom håndteringen av dyrene, fra de hentes hos bonden frem til de avlives på slakteriet. Dyrevelferden ved Norturas slakterier blir årlig revidert på denne måten.

Forbedringspunktene fra disse besøkene legger grunnlaget for hvordan vi skal jobbe videre med dyrevelferd. Som et minimum skal vi følge reglene for dyrevelferd, men arbeidet innebærer også forbedringer vi kan gjøre utover det som reglene krever. Målet er å få til en god spiral, der vi stadig beveger oss oppover og mot enda bedre dyrevelferd.

I Etisk regnskap gis det karakterer på en skala fra A til D. Nortura har hatt som mål at alle linjer minst skal oppnå karakteren B. Etisk regnskap har de siste årene blitt justert med skjerpede krav til karaktersettingen og innføring av «knock out»-punkt. Avvik på «knock out»-punkt innebærer at anlegget automatisk får karakteren D, selv om anlegget har toppscore på øvrige punkter.

Ved utgangen av 2021 hadde 27 % av Norturas slaktelinjer for firbeinte slaktedyr karakter A, 62 % B og 8 % C etter revisjon. 1 linje (4 %) fikk D etter utslag på «knock out»-punkt grunnet mangelfullt detaljnivå i den skriftlige rutinen for hvordan revisjon av den løpende bedøvelseskontrollen skal gjennomføres. For Norturas heleide slakterier for fjørfe settes en total karakter for både plukking, transport og slakting. I 2021 fikk ett slakteri karakter D ved Etisk regnskap som følge av forhold ute på gård ved plukking av kyllingene. Det ble gitt karakter B ved Etisk regnskap på Norturas andre kyllingslakteri. For transport og slakting av kalkun ble det oppnådd karakter A.

Fra 2022 har Nortura satt seg nye mål til karakterene som skal oppnås i Etisk Regnskap. Det er satt et mål om at minst 70 % av slaktelinjene skal få karakter A, mens øvrige skal minst få karakter B.

Kunnskap og kompetansebygging

Det er krav om alle medarbeidere som håndterer levende dyr på Norturas slakterier skal ha deltatt på et obligatorisk opplæringsprogram og fått kompetansebevis fra Mattilsynet. For Nortura er faglig oppdatering av våre ansatte et viktig virkemiddel for å sikre god oppfølging av dyrevelferden.

I 2021 kom det en ny versjon av e-læringskurset som er en del av det obligatoriske opplæringsprogrammet for de som håndterer levende dyr på slakteriet. Nortura besluttet at alle medarbeidere som håndterer levende dyr, skulle ta dette kurset for å bidra til faglig oppdatering selv om de allerede hadde godkjente kompetansebevis. Ledere og annet nøkkelpersonell på Norturas slakterier gikk også gjennom det nye e-læringskurset om dyrevelferd på slakteri.

Nortura har etablert et nettverk for de dyrevelferdsansvarlig på Norturas slakterier. Nettverket har jevnlig møter for å bidra til erfaringsutveksling mellom de dyrevelferdsansvarlig, sikre kunnskapsdeling, faglig oppdatering og koordinering av oppfølging av konsernets rutiner og krav. I 2021 ble det avholdt fem møter i nettverket.

Arbeid for å utvikle dyrevelferden på slakteri

Det er viktig for Nortura at vi stadig utvikler oss på dyrevelferdsområdet. Vi er derfor pådrivere for og deltakere i utviklings- og forskningsprosjekter.

CO₂-bedøving av gris tillater at grisen kan drives gruppevis til bedøving uten tvang, noe som er dyrevelferdsmessig bra. Bedøvingsmetoden innebærer også liten risiko for menneskelige feil, høy sikkerhet for at grisene er bedøvet inntil døden inntreffer, og at det er enkelt å oppdage dyr som unntaksvis ikke er godt bedøvet. Imidlertid opptrer ikke bevissthetstapet umiddelbart når grisen eksponeres for CO₂-gassen og grisen kan kjenne et ubehag med kontakt med gassen frem til bevissthetstapet inntreffer. Dette har gitt grunnlag for kritikk mot metoden og det er etterspurt mer kunnskap. Nortura er involvert i to prosjekter, om CO₂-bedøving:

- **CO₂-bedøving av gris; dyrenes reaksjoner og tid til tap av bevissthet:** Et utredningsprosjekt som undersøker hvor lang tid det tar før grisene mister bevisstheten og ulike fysiologiske responser i denne tiden. Resultatene fra prosjektet vil bli publisert i løpet av våren 2022. Nortura har vært en pådriver for prosjektet. Animalia er ansvarlig for prosjektet og NMBU Veterinærhøgskolen gjennomfører de praktiske forsøkene.
- **Dyrevelferd på slaktedagen - Stressfri CO₂ bedøving:** Formålet med prosjektet er å undersøke og dokumentere effekten av en stressreduert håndtering før bedøving på grisenes innledende reaksjon på CO₂, samt prøve ut nye løsninger som øker velferden til grisene før og under CO₂ eksponering. Nortura bidrar i prosjektet, som den danske forsknings- og innovasjonsvirksomheten Teknologisk Institutt, DMRI er ansvarlig for.

nortura.no